

IV

DEJSTVA U SASTAVU OPERATIVNE GRUPE ZA PRODOR U ZAPADNU SRBIJU

(april—maj 1944)

PRIPREME ZA PRELAZAK PREKO DRINE

Vojna i politička situacija na evropskom i jugoslovenskom ratištu koncem 1943. godine omogućavala je da se težište dejstva NOV u toku 1944. godine prenese iz centra zemlje na istočni dio, u prvom redu u Srbiju.

Narodnoslobodilački pokret u Srbiji koncem 1943. i početkom 1944. godine ponovo je poprimio ustanički karakter, naročito u južnoj Srbiji i Sumadiji, gdje su, pored već postojećih odreda, stvoreni novi, pa i brigade. Da bi već ostvareno dobilo još širi zamah, NOP-u u Srbiji je bila neophodna neposredna podrška većih snaga NOV, pogotovu da se kontrarevolucionarne snage Draže Mihailovića i Milana Nedića, a i njihov upravni aparat, što prije razbiju i unište. Četničke i nedićevske jedinice, iako su u velikoj većini bile stvorene prisilnom mobilizacijom, predstavljale su u Srbiji vojnu snagu na koju su se oslanjali i Nijemci a ne samo domaća reakcija u zemlji i inostranstvu.

Za dalji razvoj NOB i konačnu pobjedu narodne revolucije oslobođenje Srbije imalo je odlučujući vojni i politički značaj, što je istaknuto i u depeši Vrhovnog štaba

od 29. aprila 1944. godine komandantu Operativne grupe divizija (16. i 17. udarne divizije), general-majoru Danilu Lekiću, gdje se, između ostalog, kaže:

»... od izvanredne je važnosti da naše divizije pređu u Srbiju... Ne zaboravite da je za čitav oslobodilački pokret danas od primarne važnosti Srbija. Pitanje likvidacije izbjegličke vlade i priznanje nacionalnog komiteta zavisi od Srbije, odnosno naših snaga u njoj.«¹

Vrhovni štab, uviđajući da vojište u Srbiji poprima u operativno-strategijskom smislu odlučujući značaj za razvoj ratnih operacija na Balkanu, i cijeneći da od ishoda, odnosno pobjede u tim operacijama zavisi i puna afirmacija narodnooslobodilačkog pokreta na međunarodnom planu, počinje da priprema dio svojih snaga za upad u Srbiju. Tako su već u novembru 1943. godine orijentisana dva jaka udarna korpusa prema Srbiji (u Crnoj Gori i Sandžaku 2. udarni korpus (4 divizije), a u istočnoj Bosni 3. udarni korpus (4 divizije)).

Početkom marta 1944. godine Operativna grupa divizija (2. proleterska i 5. udarna divizija), pod komandom pukovnika Milutina Morače, pokušala je prodor prema Toplici i Jablanici, ali su je na Ibru odbile jače snage Nijemaca i Bugara. Pošto taj pokušaj nije uspio, Vrhovni štab je orijentisao Operativnu grupu iz doline Ibra ka izvornom dijelu Zapadne Morave i prema Valjevu. Istovremeno, 21. aprila naređeno je Štabu 3. korpusa da sa dvije divizije pređe preko Drine, uđe u Srbiju i olakša prodor Operativne grupe na liniju planina: Medvednik — Maljen — SuvobOr. Još 13. aprila 3. korpus dobio je naređenje od Vrhovnog štaba da bude spreman na prelaz preko Drine i prodor prema Valjevu.² Za izvršenje

¹ *AVII*, k. 408A, reg. br. 2/29-8/1.

² Prema tome naređenju Štab 16. divizije imao je zadatak da do 28. aprila izvrši izviđanje Drine na sektoru Zvornik — Bratunac, prikupi podatke o neprijatelju, odredi najpogodnija mjesta za prelaz i obezbijedi sredstva za prelaz. *AVII*, reg. br. 19-1, k. 408.

tog zadatka Stab 3. korpusa odredio je 16. i 17- udarnu diviziju.

Plan Vrhovnog štaba bio je uglavnom slijedeći: sa Operativnom grupom (2. proleterskom i 5. udarnom divizijom) iz doline Ibra preći komunikaciju Višegrad — Užice — Požega i prodirati prema planinama Medvedniku, Maljenu i Suvoboru, a sa Operativnom grupom (16. i 17. udarnom divizijom) iz istočne Bosne, uz sadejstvo ostalih snaga 3. korpusa, preći preko Drine na odsjeku Drinjača — Bajina Bašta i prodirati prema Užicu i Valjevu, a potom u sadejstvu sa snagama 2. proleterske i 5. udarne divizije solidno zaposjesti zapadnu Srbiju i tako omogućiti dalje prodiranje našim snagama ka Sumadiji i južnoj Srbiji.³

Na sastanku Štaba 3. udarnog korpusa (24. aprila u Vlasenici) sa komandantima i komesarima 16. i 17. udarne divizije, na kojem je pretresena situacija u Srbiji, formirano je zajedničko operativno rukovodstvo i postavljeni zadaci divizijama:⁴ 16. udarna divizija prelazi preko Drine na odsjeku Drinjača — Bratunac, oslobađa Ljuboviju i prodire preko Pecke ka drumu Valjevo — Loznica, obezbjeđujući se dijelom snagama od Krupnja; 17. divizija prelazi preko Drine u širem rejonu Bajine Bašte i pošto je zauzme produžava prema istoku, s tim da u rejonu sela Duba zatvori pravac Užice — Bajina Bašta, a potom nastavi nastupanje prema Kosjeriću i drumu Užice — Valjevo; 36. udarna divizija: napada posadu u Zvorniku i onemogućava neprijatelju da interveniše sa sjevera prema mostobranu; 27. udarna divizija aktivnim dejstvima prema Višegradu štiti mostobran sa juga.

Pripreme je trebalo završiti do 28. aprila, a prelaz izvršiti noću 28/29. aprila. Na sastanku je određeno da u sastav 17. divizije uđe 2. krajiška udarna brigada (27. udarne divizije), kojoj je naređeno da dođe na prostoriju sela Fakovići — Skelani.⁵

³ Zbornik IV/24, dok. 108, str. 341, objašnjenje 2, str. 342.

⁴ Za komandanta operativne grupe postavljen je komandant 16. divizije general-majior Danilo Lekić, a za načelnika Štaba general Jovan Vukotić, načelnik Štaba 3. korpusa.

¹¹² Zbornik IV/24, dok. 168, str. 545.

Sa sastanka štaba 3. korpusa i štabova 16, 17. i 36. divizije, april 1944.

Istog dana, poslije sastanka u Štabu 3. korpusa, Štab 17. divizije održao je sastanak sa štabovima 6. istočnobosanske i 15. majevičke brigade (u Srebrenici) na kojem im je prenio direktivu korpusa i orijentirno odredio zadatke za prelazak preko Drine. Odmah se pristupilo ispitivanju najpogodnijih mjesta prelaska — na sektoru od Ljubovije do Bajine Bašte, i otpočelo sa prikupljanjem i pravljenjem čamaca, skela i ostalog priručnog materijala, pa i pronalaženju mještana vičnih veslanju.

Divizija je noću 25/26. aprila pomjerila jedinice prema rejonu prelaska: 6. istočnobosansku brigadu na prostoriju sela Radovčići — Delogošta — Božići — Srebrenica; 15. majevičku brigadu na prostoriju sela Peći — Dobrava, a Štab divizije, sa 2. bataljonom 6. brigade i bolnicom, ostao je u Srebrenici.

U najvećem jeku priprema za prelazak, štab 17. divizije dobio je 26. aprila obavještenje od Štaba 3. korpusa da Nijemci sa svih strana nadiru prema Vlasenici.⁶ U to

⁶ Ofanzivu je preduzeo 5. SS brdski korpus sa 13. SS i dijelovima 7. SS divizije »Princ Eugen«, koje su ojačane ustaškim i domobranskim snagama iz Sarajeva, Sokolca i Tuzle, četnicima sa Romanije i letećom četničkom brigadom majora Todorovića iz Srbije.

vrijeme, u širem rejonu Vlasenice, pored Štaba 3. korpusa, nalazile su se korpusna bolnica i ostali korpusni dijelovi, bez jače neposredne zaštite. Po kasnije prikupljenim podacima utvrđeno je da je neprijatelj otkrio naše namjere (preko naših radio-depeša) te je zato preduzeo koncentričan napad protiv snaga grupisanih prema Drini. Jedan ojačani puk 13. SSS divizije sa Majevice i iz Semberije prešao je 26. aprila preko Spreče i brzim prodiranjem na pravcima Caparde — Paprača i Prnjavor — Rakino Brdo — Brajinci, prinudio 36. udarnu diviziju da odustane od napada na Zvornik, povuče se na desnu obalu Drinjače i posjedne položaje za odbranu.

Istovremeno iz Tuzle glavnina 13. SS divizije i 3. dombranski zdrug nastupali su pravcem Stupari — Kladanj i 27. aprila ovladali selom Sekovićima. Slomivši otpor 36. divizije neprijatelj je dijelom snaga 28. aprila ušao u Vlasenicu. Radi sadejstva snagama iz doline Spreče i okruženja naših snaga, neprijatelj je 27. aprila preduzeo nastupanje (7. SS divizija, ustaše i četnici) sa linije Rogatica — Sokolac preko planine Javor u pravcu Vlasenice i Srebrenice.

Komandat Operativne grupe ocijenio je da neprijatelj namjerava ovladati komunikacijom Zvornik — Drinjača — Vlasenica i svim prelazima preko planine Javora — od Vlasenice do Slapa — pa, čvrsto držeći Birač, preduzeti koncentričan napad na Srebreničku izbočinu, da bi potom 16. i 17. diviziju na'bacio na Drinu. U takvoj situaciji, a ne poznavajući situaciju u Srbiji, komandant Operativne grupe predložio je Štabu 3. korpusa da privremeno odustane od planiranog prelaska u Srbiju i da se 16. i 17. divizija izvuku iz džepa i dekoncentrišu. Prijedlog je prihvaćen, pa je 27. aprila 17. divizija dobila naređenje da usiljenim maršem krene ka selu Nurićima, a odatle preko Karaule (Žeženica k. 1222) izbije prije neprijatelja na Kraljevu goru (Javor).

Namjera 3. korpusa bila je da brzim manevrom divizija prema sjeveru i jugu izbjegne opkoljavanje naših snaga i njihovo nabacivanje na Drinu. U duhu takve ideje manevra 17. divizija dobila je zadatak da primi borbu sa

jedinicama 7. SS divizije⁷ južno od Vlasenice i na taj način omogućiti ostalim snagama 3. korpusa izvršenje zadatka, a u vezi s time izvlačenje korpusne bolnice iz doline Jadra.

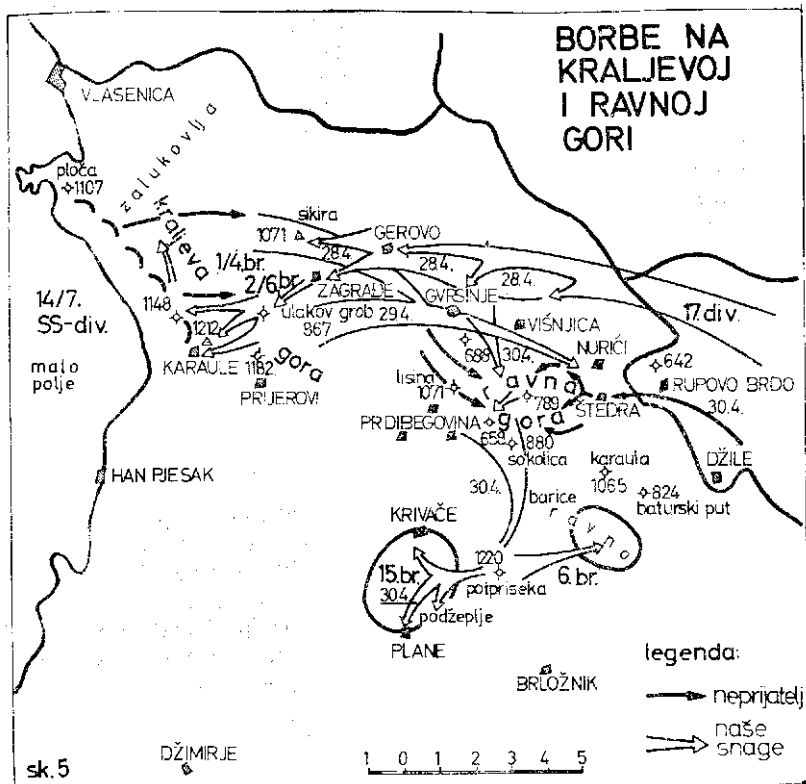
BORBE NA KRALJEVOJ I RAVNOJ GORI

(20—30. aprila)

Sedamnaesta divizija je usiljenim maršem (oko 30 časova) do mraka, 28. aprila, izbila na liniju položaja u visini sela Višnjica — G. Vrsinje — Gerovo — Zagrade.

Prethodnica 6. istočnobosanske brigade (2. bataljon koji je ranije bio u Srebrenici) u predvečerje 28. aprila, odmah pošto je stigla na greben Kraljeve gore, u sadejstvu sa jednim bataljonom 4. vojvođanske brigade, otpočela je borbu protiv jedinica 14. SS brdskog puka 7. SS divizije u rejonu Karaula. Ali, pod jačim pritiskom neprijatelja povukla se oko 18 časova nešto sjevernije — na prostoriju Ulakov grob (k. 867) — Sikira (k. 1071). Oko 18 časova na tu prostoriju izbila je i glavčina 6. istočnobosanske brigade, a za njom odmah i 15. majevička brigada. Obje brigade napale su neprijatelja, koji je već zaposjeo greben Kraljeve gore (od Ploča k. 1107 do Karaule) i time zatvorio sve prolaze na pravcu Han Pijesak i Malo Polje. Napad je preduzet na brzinu, jer se računalo da su tu samo neprijateljevi prednji dijelovi — još neorganizovani za odbranu, što je u osnovi bilo tačno. Napad je izvršen dvjema kolonama: desna kolona (tri bataljona 6. istočnobosanske brigade i jedan bataljon 15. majevičke brigade) uspjela je da ovlada Žeženicom (k. 1222) i k. 1148; lijeva kolona (dva bataljona 15. majevičke brigade) potisla je neprijatelja lijevo od Žeženice — sve do same Karaule. Međutim, obje kolone neprijatelj je zaustavio snažnom mitraljeskom vatrom. I pored nekoliko uzastopnih juriša (noću 28/29) neprijatelj je održao centralni položaj Karaule. U toku napada neprijatelju su nanijeti

⁷ Na položajima južno od Vlasenice: Kraljeva gora — Ravna gora — Batura — Stubič nalazile su se jedinice 14. SS brdskog lovačkog puka 7. SS divizije »Princ Eugen«.

osjetni gubici, ali su i gubici brigada bili vrlo veliki, naročito u nestalim, zbog nevičnosti novomobilisanih u noćnim borbama. Posebno teško su prošli bataljoni 6. istočnobosanske brigade koji su tih dana primili oko 500 novih boraca, što znači da je oko 3/4 ljudstva prvi put učestvovalo u borbi.

U toku noći 28/29. aprila neprijatelj je dovukao pojačanja (naročito u artiljeriji i minobacačima) i ojačao položaje na Kraljevoj gori, a zatim protivnapadom oko 23 časa potisnuo bataljone na centru (Zeženica) u pravcu Ulakovog groba, a 1. i 3. batalj-on 6. istočnobosanske brigade sa k. 1148 prema selu G. Zalukoviku, te ih tako

odvojio od glavnine (kasnije su se priključili jedinicama 16. udarne divizije).

Sa položaja zauzetih tokom noći, brigade su u zoru preduzele odlučan napad na Karaulu, čijim bi padom bilo omogućeno probijanje 17. divizije u pravcu Malog Polja i izbijanje na manevarski prostor u rejonu Sokolovića i planine Devetaka.

Na lijevom krilu (Prijerovi i k. 1182) ostao je jedan bataljon 15. majevičke brigade, a ostale snage divizije povukle su se na liniju Ulakov grob — Sikira (1071). Zbog takvog razvoja situacije, a primivši u toku dana obavještenja da je neprijatelj prodro od Han Pijeska preko Ploča u Vlasenicu, a da 16. divizija sa pravca Ploča — Vlasenica kreće na novi zadatak (prema Kladnju i Olovu), Stab 17. divizije odustao je od daljih napada i oko 16 časova izdao naređenje za povlačenje u pravcu sela Nurića i proboj preko Ravne gore (k. 789) za Podžeplje. Oko 18 časova Stab 17. divizije sa 6. istočnobosanskom brigadom i divizijskom bolnicom iz rejona Han Sikira, preko sela Gerovo, G. Vrsinje i Višnjica, stigao je u selo Nuriće oko 1 čas 30. aprila. Pokret je, pored iscrpljenosti u borbama i marševa u posljednjih pet dana, naročito otežavala divizijska bolnica, koja je, uz veliki broj ranjenika (preko 50 na konjima), imala i 10 teških ranjenika na nosilima (iz borbi prethodna dva dana).

Na položajima prema Kraljevoj gori ostala je do mraka 29. aprila 15. majevička brigada, a potom se povukla u selo G. Vrsinje. Ostatak noći iskorišćen je za kuhanje hrane (što u toku borbi posljednja dva dana nije bilo moguće) i odmor pod vedrim nebom, jer je sela neprijatelj spalio.

Oko 6 sati 30. aprila izvidnica 6. istočnobosanske brigade primijetila je njemačku kolonu koja se spuštala niz kosu sjeverno od sela Džile —• preko Rupovog brda, u pravcu sela Stedre i k. 642 koja dominira nad selom Nurićima. Odmah je izdato naređenje brigadama za pokret i probijanje preko Ravne gore ka Podžeplju i Brložniku. Zbog brzine izvlačenja kolone su formirane u pokretu. Prethodnica (2. bataljon 6. istočnobosanske brigade), izbivši na padine Ravne gore (k. 789), sukobila se sa njemačkom zasjedom na Prdibegovini, ali se brzo snašla i

odbacila neprijatelja prema k. 658. Kako je koji bataljon 6. istočnobosanske brigade pristizao, uveden je u napad, ali bez uspjeha, jer se neprijatelj uprno branio, a borbena prednost jedinica 6. istočnobosanske brigade, zbog velike zamorenosti i gubitaka u protekla dva dana borbe, osjetno je opala.

U pokretu iz sela G. Vrsinje pobočnica 15. majevičke brigade sukobila se sa zasjedom neprijatelja južno od k. 688, brzo je odbacila u pravcu k. 1071 i produžila ka Ravnoj gori. Istovremeno, kada je 15. brigada izbila na Ravnu goru, neprijatelj je od sela Nurića nastavio da nastupa, te u rejonu k. 789 nastaje borba sa zaštitnicom divizije (4. bataljon 6. istočnobosanske brigade). Tako se 17. divizija našla u okruženju na Ravnoj gori. U Štabu divizije došlo je do male pometnje i nedoumice, ali je kriza brzo prebrođena. Donijeta je odluka da se izvrši proboj pravcem Sokolića (k. 880) — Podžeplje. U borbu je iz pokreta uvedena 15. majevička brigada. Na čelo brigade stao je načelnik Štaba divizije (potpukovnik Vukašin Subotić, zemljak većine boraca te brigade) i poveo je u nezadrživi juriš na k. 658. Brigada je, tako reći pregaživši neprijatelja, obezbijedila diviziji proboj.⁸ Ostaci razbijenog protivnika nabačeni u potok Stedrić, povukli su se u pravcu katuna Lisina.⁹

Iz kasnije zaplijenjenih depeša 1. bataljona 14. SS brdskog puka (od 28, 29. i 30. aprila) ustanovljeno je da je riječ o borbenoj grupi jačine ojačane čete,¹⁰ a zadatak joj je bio da po svaku cijenu brani položaje na Ravnoj gori.

Dok se na Prdibegovini vodila uspješna borba, dotle je na začelju divizije u divizijskoj bolnici i zaštitnici nastala pometnja. Ne znajući kakva je situacija na čelu divizije, odnosno pretpostavljajući da je gora nego što je bila, zaštitnica se sa divizijskom bolnicom sručila u jarugu potoka Stedrić, kad je neprijatelj od sela Nurića izvršio jači vatreni pritisak, umjesto da se razvila na kosi

⁸ Za ovaj podvig i za pokazano junaštvo i upornost u toku trodnevnih borbi 15. roajevičku brigadu pohvalio je Vrhovni štab.

⁹ *Zbornik* IV/24 dok. 4 i 168, str. 20 i 545; dok. 108, str. 341.

¹⁰ Brojino i naoružanjem jača od naša tadašnja dva bataljona.

i prihvatila borbu. Zbog nesnalaženja Štaba bataljona nastradala su 3 teška i 10 lakših ranjenika, a od bataljona se odvojilo 90 boraca i 30 Italijana, koji su se kasnije priključili 16. diviziji.

U toku borbe na Prdibegovini neprijatelj je ostavio na bojištu 30 mrtvih, a sa sobom je izvukao neutvrđen broj mrtvih i ranjenih. Zaplijenjeni su: 2 mitraljeza »šarac«, puškomitraljez, 3 automata, 10 pušaka, laki minobacač sa 50 mina, oko 2.000 puščanih metaka i drugi materijal. Naši gubici: 9 mrtvih i 16 ranjenih.

Kako su Nijemci u sadejstvu sa četnicima nastojali svim silama da opkole i razbiju jedinice 17. divizije vidi se i iz radiogramskog naređenja komande 14. SS brdskog puka od 1. maja 1944. godine svome 1. bataljonu, gdje se, između ostalog, kaže:

»5—7000¹¹ ljudi se probilo preko Ravne gore ka jugu. Bataljon ima zadatak da goni neprijatelja. 1/4 kreće odmah i nadire za neprijateljem koji se probio preko s. Vrsinje — s. Lisina — s.

¹¹ Pretjerana cifra; tada je divizija imala oko 2.000 boraca.

Prdibegovina u pravcu Brložmka. Padobranski bataljon takode angazovan od Han-Piješka preko Podžeplja. Komandno mjesto puka u Prdibegovini..»¹²

U naređenju komandanta istaknutog dijela Vrhovne četničke komande Zaharija Ostojića od 23. aprila (dopunjeno izvještajem od 29. i 30. aprila) stoji:

»Gospodin Ministar voj., morn. i vazd. sa str. Pov. Ob. Br. 358 od 20. ov. mes. izvoleo je narediti da se 25. ov. mes. preduzme zajednički napad na komuniste u Vlaseničkom i Srebreničkom srezu. Napad će se izvesti sa snagama iz Bosne i Srbije i to: sa Majevice, od Drinjače, od Bajine Bešte i od Sokolovića i Malog Polja.

Nijemci sa ustašama vrše napad na komuniste pravcem: drum Sokolac — Vlasenica, kao i iz prostora: Kladanj — Olovo . . . Stežu obruč oko komunista, koji daju otpor u Crnoj Reci i Baturi. . .

U napadu će učestvovati slijedeće jedinice: letuća brigada majora Todorovića, Romanijski četnički odred, letuća brigada Romanija, I Sarajevska brigada, I i II bataljon Vlaseničke brigade, Olovski bataljon Kladanjske brigade, Ozrenska letuća brigada i jedan bataljon od 100 ljudi Visočke brigade.«¹³

Poslije uspješnog razbijanja neprijatelja na Ravnoj gori, 17. divizija je oko 9 časova nastavila pokret pravcem: Prdibegovina — Sokolića — Barice — Ravno — Potpriseka — Podžeplje i razmjestila se u popodnevnom časovima: 15. majevička brigada sa Štabom divizije i divizijskom bolnicom na prostoriji sela: Podžeplje — Krivače — Plane sa obezbjedenjima od pravca Han Pijeska — Džimirja i Brložnika; 6. istočnobosanska brigada razmjestila se na katunima planine Ravno, obezbjeđujući se od pravca Ravne gore, Karaule (k. 1065) i Baturskog puta (k. 824).

U borbama na Kraljevoj gori i Ravnoj gori, prema neprovjerenim podacima, neprijatelj je imao Oko 126 poginulih, 196 ranjenih i 10 zarobljenih vojnika i oficira, dok su gubici 17. divizije iznosili: 84 poginula, 98 ranjenih i 120 nestalih boraca.¹⁴

¹² Zbornik IV/25, dok. 114, str. 369 objašnjenje 6.

¹³ Zbornik IV/24, dok. 165, str. 492 i objašnjenje 65 i 70, str. 504 i 505.

¹⁴ Zbornik IV/25, dok. 114, str. 396.

Treba istaći da Stab divizije do 28, pa ni u toku borbi 28/29. i 29/30. aprila nije raspolagao ni najosnovnijim podacima o neprijatelju. Zbog toga su, uglavnom, jedinice brzopleto i nepovezano ubacivane u borbu i time trpjele nepotrebne gubitke. Isto tako nije posvećena dovoljna pažnja izviđanju duž grebena Javora za sve vrijeme borbi, što je imalo za posljedicu opkoljavanje divizije.

u podZepļu i na devetaku

Poslije višednevnih oštrih borbi i napornih marševa Stab 17. divizije namjeravao je da jedinice na novoj prostorijski odmori i sredi. Iz tih razloga 15. majevička brigada pomjerena je 1. maja prema komunikaciji Sokolac — Vlasenica i smještena na prostorijsko selo Džimrije i selo Mrkalje, 6. brigada u selima Podžepļu, Plane, Krivača, a Stab divizije i divizijska bolnica u selu Džimrije. U toku 1. i 2. maja neprijatelj je ispoljavao aktivnost sa komunikacije Žljebovi — Han Pijesak, pretežno ustaše i četnici u pravcu sela Džimrija, dok su Nijemci iz rejona Han Pijeska povremeno tukli artiljerijom širu prostorijsku Podžepļu.

Obavještenjem mještana i izviđanjem jedinica primijećeno je jače grupisanje Nijemaca na Ravnoj gori i komunikaciji Vlasenica — Sokolac i u rejonu sela Krama i Han Pijeska, a četnika i ustaša u selima Mislovu i Mrkaljima.

Ocijenivši da neprijatelj namjerava da izvrši koncentričan napad, Stab divizije je odlučio da se tokom noći 2/3. maja u dvije kolone prebaci zapadno od komunikacije Sokolac — Vlasenica. Međutim, odluku Štaba divizije je osujetio popodnevni napad neprijatelja iz rejona sela Mrkalji na položaje 15. majevičke brigade (istočno od tog sela). Brigada je do mraka, pod pritiskom jačih snaga, morala da napusti zaseoke Dundići i Ljuti Brijeg i povuče se na kote 1172 i 1174. U nastaloj situaciji donijeta je odluka da se namjeravani prelazak preko komunikacije odgodi za 24 sata, a jedinice za mraka povuku na planinu Devetak i tu u toku dana odmore, s tim da se slijedeće noći prebace preko komunikacije u širi rejon naselja Kne-

žine. Odustalo se i od probijanja u dvije kolone, pa je 6. istočnobosanska brigada, preko sela Rijeke i Džimrije, stigla u zoru 3. maja na Devetak (rejon Lipovac, k. 1049).

Tim manevrom zavarano je neprijatelj, pa su se jedinice 17. divizije tokom dana u šumama odmorile, a noću 3/4. maja u jednoj koloni, preko sela Mičivode i Mačkovac, neometano stigle u rejon sela Zljebovi, prešle preko komunikacije i u toku slijedećeg dana razmjestile na prostorijski sela: Žunovi — Magurići — Vrapci — Kruševci.

U toku dana stigla su u sastav 6. istočnobosanske brigade i ona dva bataljona koja su u toku borbe na Kraljevog gori (29. aprila) odbačena prema selu G. Zalukoviku. Uspostavljena je i veza sa 27. divizijom, koja je bila raspoređena na prostorijski Rakova Noga — Vladojevići.

Oko 15 časova jedna manja borbena grupa 14. SS lovačkog brdskog puka probila se kroz šumu do iznad sela Vrapci, gdje ju je dočekao 3. bataljon 15. majevičke brigade i nakon kraće borbe odbacio u pravcu sela Krama.

Stab 17. divizije 5. maja pomjerio se sa jednim bataljonom 6. istočnobosanske brigade iz sela Kruševaca u selo Medojevići, te se tako brigada prikupila na prostorijski sela Žunova i Medojevića sa zadatkom da obezbijedi divizijsku bolnicu i izviđa i obezbjeđuje od pravca sela Knežina i Zagrada.

Na istoj prostorijski do mraka ostala je 15. majevička brigada, a onda je preko sela Kruševaca i Dugandžića krenula za Olovo, s namjerom da u njemu likvidira ustašku postaju Avdage Hasića.

I toga dana poslije podne brigada je vodila borbu u rejonu sela Vrapci protiv izviđačkih dijelova 1. bataljona 14. SS brdskog lovačkog puka. Poslije kraće borbe njen 3. bataljon protjerao je neprijatelja, nanijevši mu gubitke od 1 mrtvog i 5 ranjenih. Istovremeno je zaplijenjena poljska radio-stanica. Bataljon je imao 1 poginulog isturenog izviđača.

Naveče je održan sastanak Štaba 17. divizije sa Štabom 27. divizije na kojem je zaključeno da se napadne garnizon u Varešu. Za tu akciju formiran je poseban štab. Takođe je dogovoreno da se dejstvo 17. divizije ispolji sa

platoa planina Ozrena i Zvijezde u pravcu Sarajeva i Vareša, a 27. divizije sa Romanije i Javora na komunikaciju Sokolac — Vlasenica.

Oko podne 6. maja neprijateljski avion bombardovao je i mitraljirao selo Žunovi, u kojem su se nalazili Štab 6. istočnobosanske brigade i divizijska bolnica, i ubio 4 borca a 8 ranio. Po svoj prilici Nijemce su obavijestili četnici.

Oko 17 časova 14. SS lovački brdski puk preduzeo je napad sa tri pravca: od Sokoca preko sela Zagrada i Jabuke; od Krama preko sela Knežine i od Han Pijeska preko Kondila i sela Gurdića na položaje 6. istočnobosanske brigade, koja se prikupljala i pripremala za pokret u pravcu Vareša. Brzo potiskujući obezbjeđujuće dijelove brigade, neprijatelj je do mraka uspio da izbije na liniju selo Mangurići — Lisac (k. 995) i tako ugrozi Štab divizije i divizijsku bolnicu u selu Medojevićima. Zahvaljujući brzom intervenciji bataljona 6. istočnobosanske brigade, neprijatelj je zaustavljen i zbačen sa Lisca, a brigada je dijelom snaga zaposjela položaje na zapadnoj obali rječice Bioštica, čvrsto držeći Lisac.¹⁵ U toku noći 6/7. maja glavnina 6. istočnobosanske brigade, Štab 17. divizije i divizijska bolnica prešli su preko potoka Kaljine i smjestili se u selu Banjalučice.

U jeku pregrupisavanja i orijentacije jedinica obiju divizija prema Varešu, Štab 17. divizije dobio je direktivu od Štaba Operativne grupe divizija prema kojoj, na osnovu naredjenja Vrhovnog štaba, 16. i 17. divizija treba odmah ponovo da krenu ka Drini, pređu je na odsjeku Stari Brod — Slap, izbiju na planinu Taru i dejstvom u pozadinu neprijatelja olakšaju položaj 2. proleterskoj i 5. udarnoj diviziji koje su se borile na Medvedniku i Maljenu. U toj direktivi, pored ostalog, je stajalo:

»... 2. U toku 5 o.m. neprijateljske snage koje su dejstvovale na čitavom sektoru južno od linije Tuzla — Zvornik do Han Pijeska povukle su se naglo, dijelom prema Tuzli, a glavninom preko Han Pijeska prema Sokolcu i Sarajevu. Prema podacima nepri-

¹¹² Zbornik IV/24, dok. 168, str. 545.

jatelj je dobio hitan pokret prema moru. Tako je čitavi sektor napušten od neprijatelja.¹⁶

S obzirom na, takvo stanje na ovom sektoru, riješili smo da se 16. divizija prebaci na sektoru Fakovića, dok će se vaša divizija prebaciti na sektoru Slap — Stari Brod...

Morate biti spremni da sve teškoće na koje naidete savladate i da izvršite postavljeni zadatak, kojeg je odredio V. Š. u,prkos svim teškoćama na koje nailazimo.«

U toku noći održan je kratak sastanak štabova 17. i 27. divizije na kome je odlučeno: da se odustane od namjeravanog napada na Vareš, a Obje divizije još u toku noći što neprimjetnije odvoje od neprijatelja, zavaraju ga manevrom prema Olovu, s tim što će se 27. orijentisati prema Birču, a 17. divizija prema Drini; da, po već ranijem naređenju, 2. krajiška brigada¹⁷ uđe u sastav 17. divizije,

¹⁶ U toku akcije pokazalo se da je ovaj podatak netačan, jer su jedinice 7. SS i 13. SS divizije i dalje ostale u istočnoj Bosni i intervenisale u rejonu Slapa.

¹⁷ Brigada je formirana 2. avgusta 1942. u selu Bošnjacima kod Sanskog Mosta. U njen sastav su ušli: 1. kozarački i 1. grmečki udarni bataljon, 4. bataljon 2. krajiškog odreda i 4. bataljon 1. krajiškog odreda ušao je u brigadu tek u februaru 1943. U brigadi je bilo 1.135 boraca, od kojih 151 član Partije, 63 kandidata i 285 skojevaca. Do decembra 1942. brigada je pod komandom Operativnog štaba za Bosansku Krajinu i ističe se u borbama za oslobođenje Jajca i Bihaća. Od decembra 1942. do aprila 1943. u sastavu je 4. divizije, gdje se ističe u borbama na liniji Bosanski Novi — Ljubija, Bosanska Gradiška — Banja Luka, da bi se ponovo za vrijeme 4. ofanzive vratila u Podgrmeč, gdje se suprotstavlja nadirućim kolonama neprijatelja u rejonu Sanskog Mosta. Poslije dužih i teških borbi potisnuta je u Grmeč odakle je izvela zbijeg od oko 10.000 ljudi. U aprilu je pod neposrednom komandom 1. bosanskog korpusa i bori se sa Nijemcima i četnicima kod: Paunova, Rora, Vognja i Štekerovaca. Početkom maja 1943. prelazi u centralnu Bosnu i tu se zadržava do septembra, najprije u sastavu 4. a potom 11. divizije. Ističe se u borbama za oslobođenje Prnjavora, te u borbama oko: Kotor Varoša, Teslića, Tešnja, Šehera i Dervente. Od 12. septembra do 10. oktobra 1943. ponovo je potčinjena 1. bos. korpusu i ističe se u borbama za oslobođenje i odbranu Tuzle. Od 10. oktobra 1943. do 6. maja 1944. u sastavu je novoformirane 27. divizije, a ističe se u borbama protiv četnika na Glasincu i Romaniji, te pri oslobođenju: Sokolca, Rogatice, Višegrada, Goražda, Foče, Kalinovika i Trnova. Od 6. maja 1944. do konca rata u sastavu je 17. divizije. Brigadu je pet puta pohvalio Vrhovni komandant. Odlikovana je: Ordenom narodnog oslobođenja, Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem, Or-

a teške ranjenike 17. divizije prihvati divizijska bolnica 27. divizije. Da bi se plan ostvario, izdato je naređenje 15. majevičkoj brigadi (u zoru 7. maja), dok je bila u pokretu od Olova i Olovskih Luka (mjesto koja je prethodnog dana zauzela) i čelom kolone stigla u selo Vladojeviće, da se vrati i čvrsto zaposjedne Olovo kao mostobran divizije na Krivaji i Bioštici. Ostalim snagama 17. divizija je krenula sa prostorijske sela Medojevića i Banjalučica preko Vučje jame i sela Kruševa za Olovo i u toku dana se razmjestila na prostorijske sela D. Berisalići — Dugandžići.

Zbog brzine pokreta i naglog mijenjanja pravca izgubljena je veza između štabova brigada i bataljona. Tako je Štab 2. krajiške brigade izgubio vezu sa svoja dva bataljona koji su, ne znajući za promjenu pravca kretanja brigade i divizije, prešli preko potoka Kalina maršujući prema prethodnom naređenju u pravcu sela Jabuke. Zato je u rejonu sela Medojevića ostavljen 1. bataljon 6. istočnobosanske brigade da se u toku dana poveže sa bataljonima 2 krajiške brigade. Bataljon u tome nije uspio, jer se sudario sa glavninom 14. ŠS brdskog lovačkog puka, kojeg je 17. divizija, pokretom prema Olovu, izmanevrisala. Time je, iako neplanirano, u potpunosti zavarano neprijatelj, pa je divizija neometano marševala prema komunikaciji Sokolac — Vlasenica. Tek nakon dva dana neprekidnih borbi i pokreta, 1. bataljon probio se preko komunikacije Sokolac — Vlasenica i u selu Džimirijama priključio se brigadi. Zasluga za samoinicijativu, snalažljivost i upornost 1. bataljona pripada njegovom štabu, u prvom redu komandantu kapetanu Čedomiru Đukiću, koji je odlično poznao zemljište. Bataljoni 2. krajiške brigade, upoznati sa osnovnim zadatkom brigade, poslije proboja, priključili su se brigadi 8. maja u selu Drapnićima.

Prilikom pokreta 15. majevičke brigade od Olova — lijevom obalom rječice Bioštice — u pravcu sela Vlado-

denom partizanske zvijezde sa zlatnim vijencem. U njenim redovima borilo se devet narodnih heroja. Prilikom ulaska u 17. diviziju u Štabu brigade bili su: komandant Dragan Stanić, komesar Idriz Cejvan, zam. komandanta Milan Zgonjanin, zam. komesara Vojkan Lukić, načelnik štaba Ivan Krilov, intendant Ranko Zgonjanin, referent saniteta Hajro Kulenović.

jevića, njen 1. bataljon upućed je iz Olovskih Luka u pravcu sela Zunova — desnom obalom pomenute rječice — pa je i sa njime izgubljena veza. Bataljon, ne znajući za promjenu pravca kretanja brigade, nije uspio da se poveže sa brigadom, već se samoinicijativno uputio prema Birču, gdje je zadržan. Tako je i 15. majevička brigada ostala sa svega tri bataljona. Nešto kasnije, prilikom formiranja 20. romanijske brigade 27. NOV divizije, bataljon je ušao u njen sastav.

Kad su teški ranjenici predati bolnici 27. divizije, doneta je odluka da se rasformira bolnica 17. divizije, a lakši i srednji ranjenici (koji su mogli da se drže na konjima) raspoređeni su po brigadnim ambulantomama. Hirurška ekipa ostala je i dalje pri Štabu divizije.

POKRET PREMA DRINI I POKUŠAJ PRELASKA

Sa prostorije sela D. Berisalići — Dugandžići 17. divizija je u zoru 8. maja krenula pravcem preko sela: Gurdici — Drapnici — G. Babine — Vrabačka — Podvisočnik — Visočnik — G. Čapori. Maršujući čitavog dana i noći (sa malim dnevnim predahom na Slemenskoj planini i noćnim u šumi kod sela Vrabačka) u zoru 9. maja divizija je neometano prešla preko ceste u rejonu sela G. Čapori u dvije kolone; desna: 2. krajiška i 6. istočnobosanska brigada prebacile su se južnije od sela G. Čapori i produžile pravcem Ljuti Brijeg — Džimrije — Mislovo i do podneva 2. krajiška brigada smjestila se u selima Brestovače i Mislovo, a 6. istočnobosanska u selima Strmići i Džimrijama; lijeva kolona — 15. majevička brigada i Štab 17. divizije sa divizijskom bolnicom — prešla je preko ceste sjevernije od sela G. Čapori i produžila pravcem: Kusače — Podžeplje — Brložnik, smjestivši se nakon završetka marša u selima: Plane, Podžeplje, Brložnik. Prilikom prelaska preko ceste, izvidnica i zasjeda brigade, postavljene prema Han Pijesku, zaspale su (iscrpljene od višednevnih borbi i napornih marševa), pa su tri kamiona puna njemačkih vojnika projurila cestom kroz kolonu 15. majevičke brigade prema Sokolcu. Neočekivana situacija omela je naše najbliže jedinice da ma šta ozbiljnije preduzmu.

U popodnevnim časovima jedinice divizije trebalo je koliko-toliko odmoriti i nahraniti, a i prikupiti potrebne podatke o neprijatelju i situaciji u rejonu Bokšanica i na prelazima kod Slapa i Starog Broda. U tom smislu dostavljena su pismena naređenja štabovima brigada.

Noću 10/11. maja jedinice 17. divizije krenule su da posjednu položaje za obezbjeđenje prebacivanja preko Drine u rejonu Slapa. Zapovijest je predviđala da 15. majevička brigada zaposjedne Žepu i Slap — kao obezbjeđenje sa sjeverne strane, a 6. istočnobosanska brigada liniju Mandre — Vrtar — Riboci kao obezbjeđenje od sela Sjeverskog i Godomilja, dok je 2. krajiška brigada upućena na liniju: Brložnik — Gođeno — Purčići, obezbjeđujući diviziju od Srebrenice i komunikaciju Vlasenica — Sokolac. Štab divizije kretao se sa 15. majevičkom brigadom i smjestio se u selu Zepi.

U prijepodnevnim časovima 15. majevička brigada izbila je na određenu prostoriju i preduzela izviđanje radi prikupljanja podataka o tisanju na suprotnoj obali Drine i sabiranja priručnog materijala za splavove, — a već se raspolagalo jednim splavom i splavarom.

U pokretu na određenu prostoriju 6. istočnobosanska brigada sukobila se u zoru sa 2. bataljonom 14. SS brdskog lovačkog puka kod sela Mandre.¹⁸ Poslije dvočasovne borbe brigada se povukla i zauzela položaje južno od sela Stoborana i tako skrenula sa planiranog pravca. Oko podne su je napale jake snage neprijatelja podržane žestokim bombardovanjem i mitraljiranjem iz vazduha. Poslije vrlo oštih borbi brigada je potisnuta na položaje južno od sela Podžeplja. U izuzetno oštrim borbama brigada je nanijela neprijatelju velike gubitke, ali su i njeni bili osjetni, naročito od mitraljiranja iz vazduha (12 poginulih i 18 ranjenih, dok su 3 kurira nestala — upućena radi veze sa štabom divizije). Istovremeno je neprijatelj napao i na 3. bataljon 2. krajiške brigade sjeverno od sela Mislova, koji se pod borbom povlačio prema selu Planama, nanijevši neprijatelju znatne gubitke i uz sopstvene od 3 poginula i 4 ranjena borca.

¹⁸ Zbornik IV/25, dok. 114, str. 396 i objašnjenje 22, 23 i 24.

Odstupanjem 6. istočnobosanske brigade od predviđenog pravca, desni bok 15. majevičke brigade ostao je nezaštićen, pa je hitno iz Žepe upućen 3. bataljon 15. majevičke brigade da zaposjedne Vrtar i zatvori sve prilaze Drini preko Bokšanice. Bataljon je uspio da zadrži neprijatelja na kosama južno od Vrtara sve do pred mrak, kada se po naređenju povukao preko sela Žepe i Purtića i u selu Radovi priključio brigadi. Prilikom naglog povlačenja u nabujaloj Rijeci utopila su se dva borca i jedna drugarica i nestao jedan puškomitraljez.

Od 10 časova tokom cijelog dana neprijatelj je u nizmjeničnim vazдушnim naletima sa po 10 do 12 »štuka« bombardovao i mitraljirao prostoriju prikupljanja 17. divizije, naročito sela: Mandra, Podžeplje i Slap. Osjetni gubici bili su, uglavnom, od mitraljeske vatre iz aviona.

Poslije povlačenja 16. divizije sa komunikacije Vlasenica — Han Pijesak (9. maja), i otkrivši naš pokret ka Drini, neprijatelj je kamionima vrlo brzo u toku dana prebacio dio snaga u rejon Rogatice i prema Drini.

Pošto je Štab 17. divizije uočio reagovanje neprijatelja, a nemajući mogućnost da prebaci čitavu diviziju u toku nastupajuće noći (zbog nedostajanja tehničkih sredstava, malo vremena i teške situacije u kojoj bi se divizija našla podijeljena Drinom u toku 11. maja), odlučio je da odustane od daljih priprema za prebacivanje, pa je naredio brigadama da se povuku u toku noći na prostoriju sela Radova i Bangura (šumski masiv Batura). O donijetoj odluci odmah je obaviješten Štab 3. korpusa.

Do odustajanja od prelaska preko Drine u prvom redu došlo je zato jer su nedostajali tačni podaci o neprijatelju. Pogrešni podaci »da je neprijatelj preduzeo hitan pokret prema moru i da je čitav sektor ovog dijela istočne Bosne napustio« morali su dovesti i do pogrešnih zaključaka, odnosno odluka. Istočna Bosna bila je veoma važna neprijatelju, ne samo radi Srbije već i dobrog dijela jugoistoka Balkana. Osim toga neprijatelj je znao za grupisanje naših snaga u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori, i šta se sa njima želi, te nikako ne bi mirno ostavio istočnu Bosnu kao odskočnu dasku za prodor u Srbiju.

Štab 17. divizije, osim najopštijih podataka o 7. SS diviziji, od 27. aprila do 16. maja 1944. godine niti je do-

bio, niti je prikupio bilo kakve podatke o jačini i lokaciji neprijatelja. Otuda se divizija morala boriti nasumice, u borbenoj situaciji koja se stalno mijenjala, što je sve dovelo do nepoželjnih iznenađenja, nepovezane upotrebe jedinica, gubljenja vremena, opkoljavanja i proboja, pa i do nepotrebnih žrtava.

ORIJENTACIJA DIVIZIJE PREMA 2. KORPUSU

U toku noći 11/12. maja, 17. divizija dobila je radiogramom saglasnost 3. korpusa da može odustati od prelaska preko Drine, uz obavještenje da se Operativna grupa pukovnika Morače povlači pod pritiskom preko planine Tare ka Goliji, te zato planirani prelazak preko Drine za sada nije aktuelan. Diviziji je naređeno da orijentiše svoja dejstva južnije od komunikacije Sokolac — Rogatica — Višegrad. U vezi s tim naređenjem, a pošto je jedinice divizije, poslije višednevnih borbi i marševa, trebalo koliko-toliko odmoriti i srediti, i kako je pravac prema Rogatici neprijatelj čvrsto zaposjeo u toku dana, riješeno je da divizija krene prema Ozrenu (sarajevskom) i Romaniji. Radi zavaravanja neprijatelja odlučeno je da se maršuje pretežno noću i van naseljenih mjesta, koristeći šumske revire. Divizija je u jednoj koloni pošla pravcem: Potprijeska — Ogorelača — Mrkalje, a zatim pred mrak, poslije kraćeg odmora u šumi, prešla preko ceste južnije od Han Pijeska. Poslije tridesetčasovnog marša divizija se razmjestila: 15. majevička brigada u šumi istočno od sela G. Babine; 2. krajiška brigada u selima Berkovini i Vrabčki, a 6. istočnobosanska brigada sa Štabom divizije u šumi južno od sela Vrabačke.¹⁹ Na ovoj prostoriji jedinice nisu bile uznemiravane osim od jedne grupe četnika (u predjelu Berkovine) koju je jedan bataljon 2. krajiške brigade rastjerao.

Divizija se 13. maja pomjerila: 15. majevička brigada u sela Gurdiće i Dagandžiće; 6. istočnobosanska brigada u sela Vukmanoviće, Manguriće, Kruševce; 2. krajiška

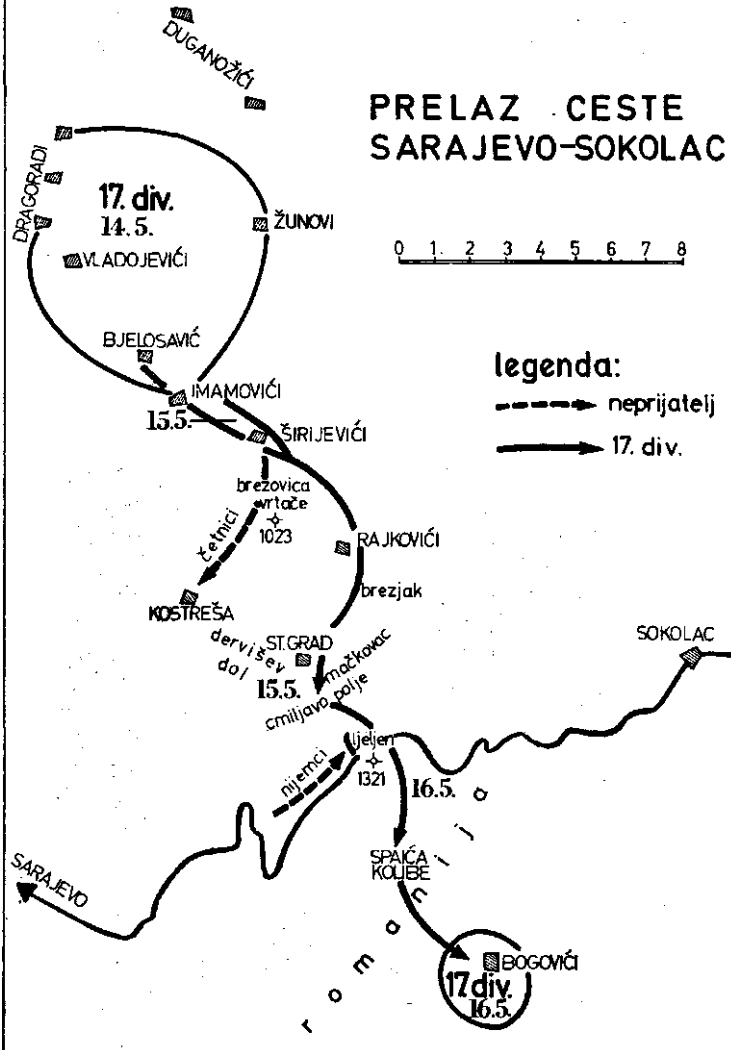
¹¹² Zbornik IV/24, dok. 168, str. 545.

PRELAZ CESTE SARAJEVO-SOKOLAC

legenda:

- neprijatelj
- 17. div.

brigada u sela G. Babine i Vraibačku, a Štab divizije u šumu južno od G. Babine.

Nijemci su tog dana otkrili naš pokret i odmah aktivirali kvislinške jedinice duž komunikacije Vlasenica — Sokolac, a u popodnevним časovima tukli su povremeno artiljerijom iz reјona Han Pijeska prostoriju oko sela Vraбаčke i ranili 3 borca 2. kraјiške brigade. Isto tako aktivirali su četnike i ustaše iz reјona Srednjeg i Olova, koji su po grupicama uznemiravali naše prikupljene jedinice ili u pokretu.

Divizija je nastavila pokret noću 13/14. maja i u toku dana prikupila se na prostoriji sela Dragoradi — Žunovi — Imamovići, a Štab divizije i divizijska bolnica u selu Vladojevićima.

Zaštitnicu 15. majeвиčke brigade (2. bataljon) napali su ustaše i četnici u selu Dugandžićima, ali poslije žestoke borbe neprijatelj je potisnut prema Olovu, uz veće gubitke. Zaštitnica je imala dva poginula i jednog ranjenog borca. U isto vrijeme Nijemci su ubrzano prebacivali snage na komunikaciji Sokolac — Han Pijesak.

Pred mrak 14. maja primljena je depeša od Štaba 3. korpusa u kojoj je prenijeta odluka Vrhovnog štaba da se 17. divizija orijentiše prema 2. korpusu koji se nalazio u Sandžaku i Crnoj Gori i njemu potčini. Odmah je održan sastanak sa štabovima brigada u selu Vladojeviću na kojem su upoznati s najnovijim naređenjem. Pretresanjem stanja u jedinicama konstatovano je da su one veoma iscrpljene zbog neprekidnih petnaestodnevnih borbi i marševa, nedovoljno hranjene, znatna broјno oslabljene i sa vrlo malo municije. Zbog toga je odlučeno da se divizija što prije poveže sa jedinicama 2. korpusa i pod njihovom zaštitom odmori i sredi. Pokret je planiran slijedećom rutom: преći preko Romanije, zatim preko Prače (u reјonu Podgrab — Prača — Renovica) kod Ustikoline преći preko Drine i u Sandžaku uhvatiti vezu sa 2. korpusom.

Divizija je krenula oko 8 časova 15. maja, dvjema kolonama:²⁰ desna: 2. kraјiška brigada, Štab divizije pravcem: Bjelosavić — Imamovići — Širijevići — Brezovica — Vrtače (k. 1023) — Dervišev dol —• Cmiljevo polje;

²⁰ AVII, reg. br. 2-2, k. 987.

Povratak izbjeglica u svoja sela

lijeva kolona: 6. istočnobosanska i 15. majevička brigada
pravcem: Imamovici — Širijevići — Rajkovići — Brez-
jak — St. Grad — Mačkovac.

Lijeva kolona je nešto ranije pošla i u selu Širijevićima njeno čelo (6. brigada) naišlo je na četničku kolonu i protjeralo je preko Brezovice u pravcu sela Kostreša. Izgubivši tako nešto vremena, lijeva se kolona našla na pravcu kretanja desne kolone, pa je u selu Širijevićima nastala mala pometnja uslijed ukrštanja jedinica. Da se ne bi gubilo u vremenu, a nemajući ni dovoljno vodiča, Štab divizije je naredio da divizija nastavi marš u jednoj koloni, pravcem ranije naznačenim lijevoj koloni. Na prostoriju Mačkovac — Cmiljevo polje jedinice divizije stigle su pred mrak i u okolnim šumarcima dat je kraći odmor.

Oko 21 časa divizija je nastavila pokret i zapadno od Ljeljena (k. 1321) prešla preko ceste Sarajevo — Sokolac, a oko pola noći stigla i razmjestila se, radi kraćeg odmora, u rejonu Spaića kolibe. Radi što veće brzine, prebacivanje preko ceste izvedeno je na širokom frontu (po bataljonima), sa jakim bočnim obezbjeđenjima. Oko 22

časa, kada su gotovo sve jedinice prešle preko ceste, naišlo je od Sarajeva 6 njemačkih kamiona natovarenih mazgama, konjima i živežnim namirnicama. Kolonu je u zasjedi sačekalo bočno obezbjeđenje (2. bataljona 2. krajiške brigade), napalo je i uništilo. Ubijeno je 10 njemačkih vojnika, zaplijenjeno 15 konja i mazgi i izvjesna količina živežnih namirnica (pretežno mesnih konzervi i dvopeka), dok su kamioni zapaljeni. Uspjela zasjeda veoma povoljno je odjeknula u svim jedinicama divizije. Zaplijenjenih 15 tovarnih grla došlo je u pravi čas, jer su komore jedinica, zbog neprekidnih pokreta, slabe i neredovne ishrane grla, bile osjetno proređene.²¹

Poslije kraćeg odmora, 17. divizija je zorom, prikriveno (kroz šumu preko Romanije), nastavila pokret i oko 10 časova razmjestila se u širem rejonu sela Bogovića.

BORBE U REJONU BOGOVIĆA I POKRET PREKO JAHORINE

Po pristizanju u rejon sela Bogovića, Štab divizije je zatražio preko 3. korpusa avio-pošiljku municije, sanitetskog materijala, odjeće i obuće. Ali, do isporuke nije moglo doći, jer su Nijemci oko 11 časova 16. maja počeli od Prače da tuku artiljerijom južni dio sela Bogovića, istovremeno napadajući zajedno sa četnicima od pravca sela Nepravdića na položaje 6. istočnobosanske brigade (Šiljeva glava, t. 1152). U početku je brigada potisla neprijatelja, ali je on, dobivši pojačanja oko 16 časova, protivnapadom prisilio brigadu da napusti južni dio sela Bogovića, pa je ona zauzela položaje sjeverozapadnije od rječice Gračanice (k. 1036 i k. 1116). Neprijatelju su naneseni znatni gubici, naročito u fazi povlačenja, ali je i brigada imala 4 poginula i 10 ranjenih.

Zbog nepovoljnog razvoja događaja, a dobivši obavještenja da je neprijatelj noću 15/16. i 16. maja ojačao postaje duž drumu i železničke pruge Stambolčić — Prača — Renovica i ispoljio aktivnosti, Štab divizije odustao je od planiranog prelaska preko rijeke Prače na tom sektoru.

²¹ Zbornik IV/25, dok. 114, str. 396.

Poslije analize novonastale situacije, Štab divizije zaključio je da diviziju od borbi na planini Javoru (28. aprila) pa sve do sela Bogovića prati 14. SS puk divizije »Princ Eugen«, te da uvijek blagovremeno reaguje na svaki naš pokret. Sumnjajući da neprijatelj dešifruje naše depeše 3. korpusu, Štab divizije odlučio je da svoje namjere 0 pokretima ne javlja korpusu, nego samo prostoriju koncentracije — i to naknadno. Osim toga, s obzirom na premorenost jedinica divizije, brojno oslabljenih i sa ograničenom količinom municije, Štab je odlučio da se izvjesno vrijeme izbjegavaju jače borbe, a brigade što prije prebace prema Jahorini — radi odmora. Da bi se neprijatelj obmanuo i izmanevrisao, trebalo je preći preko ceste i pruge što bliže Sarajevu, u rejonu sela Gorovića, i pod zaštitom mraka dospjeti do Ravne planine.

U duhu te odluke, sa prostorije prikupljanja u šumi sjevernije od Podmjedenika, divizija je krenula u jednoj koloni, čim je pao mrak, pravcem: Gaj — Ravna njiva (k. 1216) — Tabakova Česma — Careve Vode — Gorovići — Vranjak (k. 1121) — Rastik — Ravna planina (Saračevo polje) — Gornja Prača — Knička k. (k. 1375 — Modro Polje). Raspored divizije u pokretu bio je: 2. krajiška brigada, Štab divizije, 15. majevička brigada, 6. istočnobosanska brigada. Uslijed kiše, jake pomrčine, lošeg i blatnjavog puta, a i brzog kretanja, u toku marša prekinula se veza u koloni 6. brigade, zbog čega se izgubilo oko 2 časa, što se kasnije moralo nadoknaditi usiljenim maršem. U svitanje čelo kolone (2. krajiška brigada) izbilo je na cestu kod sela Gorovića, a začelje je u 6 sati prešlo preko željezničke pruge kod Rastika. Pokret i prelazak preko komunikacije izvršeni su neprimjetno sve do Gornje Prače i naslona na Ravnu planinu, tako da je i straža na mostu (Jahorinski potok kod Rastika) pohvatana. Domobrani su razoružani i pušteni kućama.

U toku dana divizija je nastavila pokret pravcem Saračevo polje — Gornja Prača — Brateljevići — Knička k., i krajem dana dospjela na prostoriju Rodelj — Stojkovići — Modro Polje. Po izbujanju u selo Oglavak prethodnica 2. krajiške brigade naišla je na grupu Nijemaca i četnika, razbila ih i potisnula i sa jednim bataljonom otpočela gonjenje prema Podgrabu. Poslije prolaska glavnine divi-

zije, neprijatelj je dobio pojačanja i ponovo napao bataljon, ali ga je on odbacio, a potom se 'kao zaštitnica divizije povlačio prema glavnini sve do Kničke kose, odakle je u toku noći preko Modrog Polja pošao u sastav brigade. Bataljon je napadao neprijatelja iz zasjeda i ubio mu 6 ljudi a 5 ranio, među kojima i jednog SS oficira. Gubici bataljona: 3 poginula i 1 teško ranjen, a izgubljeni su mitraljez i puškomitraljez. Pošto nekoliko konja, zbog iscrpljenosti i blatnjavog zemljišta, nisu mogli biti izvučeni uz Korijen (k. 1140). jedan minobacač zakopan je južno od sela Brateljevića.

Poginuli esesovci pripadali su 14. SS puku, istim snagama s kojima je divizija vodila borbu još od 28. aprila, što je još jače potkrijepilo uvjerenje da neprijatelj dešifruje naše depeše 3. udarnom korpusu. Zato je ponovo odlučeno da se tokom dana ne koriste radio-veze, nego tek kasno u noći ili sutrašnjeg dana — sa prostorijske prikupljanja.

Cijelog 18. maja divizija se, uglavnom, zadržala na istoj prostoriji, izuzev malog pomjeranja južnije, zahvatajući selo Jabuku.²²

U toku dana neprijatelj je pokušavao da prodre od pravca sela Gornja Prača i Prača na prostoriju prikupljanja 17. divizije, ali su ga bataljoni 15. i 6. brigade odbili sa linije Trijeska (k. 1806) — Knička kosa (k. 1375) — Mačak (k. 1514) — Mlječnik (k. 1638), a od pravca Ustikoline 2. krajiška brigada na kosu istočni od sela Jabuke. U nekoliko navrata neprijatelj je bombardovao i mitraljirao sa po desetak aviona prostoriju prikupljanja divizije i položaje na liniji: Vrijeska — Knička Kosa — Mačak. Naročito jako je bombardovao 2. krajišku brigadu i Štab divizije u selima Tahuljići, Modro Polje, Jabuka. Gubici toga dana bili su 7 poginulih i 10 ranjenih boraca, uglavnom dejstvom iz vazduha.

Sa položaja Mačak borci 3. bataljona 6. istočnobosanske brigade oborili su u popodnevnom časovima puškomitraljeskom vatrom izviđački avion »roda«, ali su avijatičari pobjegli.

²² *Zbornik*• IV/25, dok. 114, str. 396.

Poslije razmatranja situacije, Stab 17. divizije utvrdio je da je neprijatelj otkrio našu namjeru o prelasku preko Drine kod Ustikoline, a s obzirom na aktivnost koju je ispoljio u toku dana, namjeravao je da nas na ovoj prostoriji koncentrično napadne i razbije. Zbog toga se odustalo od prelaska preko Drine, a jedinicama je naredeno da se u toku noći odmore i nahrane, a zorom prikupe u rejonu sela Mrežica i odatle brzim pokretom pređu preko komunikacije Foča — Kalinovik u pravcu doline rijeke Sutjeske, a potom na odsjeku Bastasi — Šćepan Polje pređu preko Drine i probiju se za Sandžak, ili preko Sutjeske i Dragaš sedla na Vučevski /plato.

Zastoj u selu Mrežicama bio je nepođan za prikupljanje divizije, ali se njime jednovremeno željelo zavarati neprijatelja o daljim namjerama divizije, odnosno navesti ga da krene prema selu Jabuci.

Brigade su krenule zorom 19. maja i oko 14 časova prikupile se na široj prostoriji sela Mrežica. Poslije kraćeg odmora divizija je poslala u tri kolone:

— desna kolona (6. istočnobosanska brigada) preko sela Trnjine — Jasenova — Metvina, oko pola noći prebacila se u rejon sela Ocrkavlja (tu je razbila četnike), a zatim prešla preko komunikacije i stigla u selo Rataje;

— srednja kolona (15. majevička brigada i Štab divizije) preko sela Derolova i Smajlova Dola dospjela je u rejon Nozdre (k. 757), a poslije prelaska preko komunikacije nastavila ipreko sela Rataja i stigla u selo Trebičinu. Pri prolasku kroz Miljevinu prethodnica brigade je kod seoske crkve razbila njemačko-četničku zasjedu;

— lijeva kolona (2. krajiška brigada) krenula je pravcem Glušci — Hum (t. 1081) — G. Budanj — Miljevina — Rataji. U rejonu Miljevine iznenadila je Nijemce i četnike, koji uopšte nisu očekivali napad. Poslije kratkog okršaja neprijatelj je u neredu odstupio prema Foči. Ovom akcijom bio je obezbijeđen i relativno lak prelazak preko ceste i srednjoj koloni. Tako je oko pola noći 17. divizija prešla preko ceste i prikupila se po šumarcima Rataja i Trebičine.

Izjava zarobljenog četničkog komandanta da su Nijemci i četnici trebali zorom da krenu dolinom Kolunske rijeke i napadnu naše jedinice u selu Jabuci, te činjenica

da je pokret prošao bez većih borbi, očit su dokaz da je predah u selu Mrežicama trenutno prevario neprijatelja u pogledu naše namjere. Zato je diviziju trebalo odmah, još u toku noći, pokrenuti prema Sutjesci i tako bar za 24 sata izmaći neprijatelju. Na žalost, ideja se nije mogla sprovesti u djelo zbog premorenosti jedinica i većeg broja iznemoglih boraca izostalih iza kolone —• koje je trebalo sačekati. Nije preostalo ništa drugo no da se divizija u toku dana prikupi na prostorijsi sela: Lju'bina, Vrbnica i Luče. Predah je bio nephodan diviziji i zato da bi u toku narednih dana primila avio-pošiljku municije.

Divizija se razmjestila: 2. krajiška brigada u selu Zakmuru, s jačim obezbjeđenjem na Kmuru (t. 1509) i Crvenim stijenama (k. 1144); 15. majevička brigada s jednim bataljonom na Goloj rudi, radi obezbjeđenja od sela Rataja i Jeleča, a sa jednim bataljonom u selu Vrbici radi obezbjeđenja od Zelengore, neposrednog obezbjeđenja i priprema za prihvata avio-pošiljke; 6. istočnobosanska brigada u selu Lučama, s tim da izviđa i obezbjeđuje diviziju od eventualnog napada Drinom i Sutjeskom; Štab divizije i brigadne bolnice 2. i 15. brigade u selu Vrbici.²³

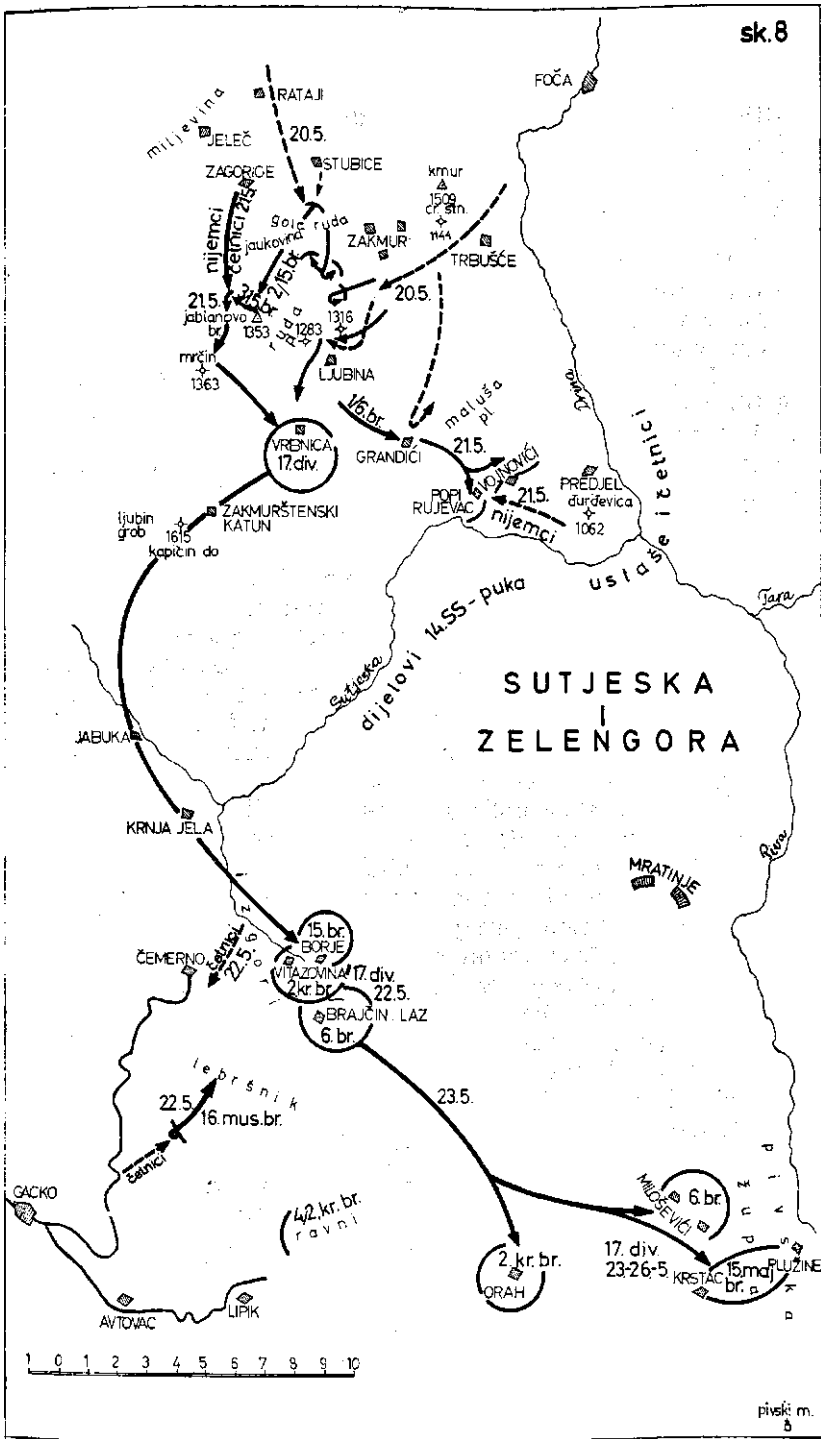
SUTJESKA I ZELENGORA

Oko 17 časova 20. maja od ipravca Miljevine i Foče napalo je položaje 2. krajiške brigade 400—500 Nijemaca, ustaša i četnika. Poslije dvočasovne borbe brigada se povukla i zauzela položaje na planini Rudoj (između Zakmura i Ljubina). I 1. bataljon 6. istočnobosanske brigade (prethodnica) pri izbijanju u zaselak Grandiće sukobio se sa grupom četnika Zakmurskog bataljona, ali ih je brzo protjerao preko planine Maluša u pravcu Foče, zaplijenivši nekoliko pušaka i mitraljez sa 1.000 metaka.

U toku noći primijećeno je da se Nijemci povlače iz Zakmura u pravcu Trbušća. Na položajima oko Zakmura ostali su samo četnici i nešto ustaša.

Pred zorom naredeno je: 2. krajiškoj brigadi da ponovo zauzme Zakmur i zaposjedne položaje Kmur i Crvene

²³ Zbornik IV/25, dok. 114, str. 3i96.

stijene; 15. majevičkoj brigadi da njen bataljon iz Ljubinja posjedne liniju Jaukovina — Gola ruda, radi zatvaranja pravaca od Rataja i Jeleča; 6. istočnobosanskoj brigadi da čvrsto zaposjedne položaje na liniji Durđevica (k. 1062) — Predjel i prelaze preko planine Maluša ka dolini Sutješke. Zbog veoma ograničene količine municije jedinicama je naloženo da neprijatelja puste na blisko odstojanje i tek tada ga dočekaju jakom puškomitralješkom vatrom i bombama.

Neprijatelj je, međutim, poremetio sve naše planove. Izbivši motorizovanom kolonom oko 10 časova istočno od sela Popi, oko 350 Nijemaca, ustaša i četnika napali su 1. bataljon 6. brigade u pokretu za Durđevicu. Tek poslije višečasovne borbe bataljon je uspio da potisne neprijatelja i da na liniji Rujevac — Popi — Vojinovići organizuje odbranu. Poslije podne, dobivši pojačanje, neprijatelj je napao položaje brigade na Rujevcu i nakon dvočasovne vrlo oštore borbe i na bliskom odstojanju odbačen je oko 18 časova na polazne položaje. Uspjeh je plaćen osjetnim gubicima (poginuo je komandir čete, a 14 boraca ranjeno — među njima i komandant 1. bataljona kapetan Čedo Đukić, koji je ranjen na istom položaju i u isto mjesto na nozi, kao i prije godinu dana za vrijeme bitke na Sutjesci).

Oko 11 časova kolonu od oko 600 Nijemaca i ustaša, koja je krenula iz sela Zagorice u pravcu Jablanova brda (t. 1353), dočekao je u zasjedi 3. bataljon 15. majevičke brigade i nanio joj znatne gubitke. Pošto se pribrao i razvio za borbu, neprijatelj je prinudio 3. bataljon da se povuče. U međuvremenu neprijatelj je od Stubice napao 2. bataljon na Goloj rudi i potiskivao ga prema Jablanovu brdu, ugrozivši tako desni bok 3. bataljona koji se zbog jakog pritiska s fronta i pomanjkanja municije brzo odvojio od neprijatelja i preko planine Mrčina uputio prema Vrbnici. Pred mrak se 3. bataljon bez naređenja povukao sa Jablanova brda, ne obavijestivši susjedni bataljon 2. krajiške brigade na pravcu Zakmura. Neprijatelj je nastavio kretanje za bataljonom i pred sam mrak izbio na k. 1283 i k. 1316 — kod sela Ljubine. Time je Štab 2. krajiške brigade, sa dva bataljona u Zakmuru, bio odsječen od divizije i neobaviješten o razvoju situacije. U pokretu

prema Vrbnici, ne znajući za najnoviju situaciju, bataljon i Štab 2. krajiške brigade naišli su iznenada na neprijatelja u Ljubini. Srećom i neprijatelj nije znao pravu situaciju, što je omogućilo Štabu brigade i bataljonima da se brzo snađu i poslije kraćeg okršaja probiju prema Vrbnici. Pri tome je izgubljen dio brigadne komore sa prikupljenom hranom u kojoj se posljednja dva dana oskudijevalo.²⁴

S obzirom na aktivnost neprijatelja i stanje u brigadama, naročito zbog nestašice municije, u toku popodneva Štab divizije ocijenio je situaciju kao vrlo kritičnu. Pošto je neprijatelj ponovo prebacio dio snaga 14. SS puka sa ustašama i četnicima u dolinu Drine i Sutjeske i zatvorio prelaze preko njih, a glavnim snagama otpočeo napad sa sjevera, zaključeno je da nas namjerava nabaciti na kanjon Sutjeske da bi nas tu uništio. Zato se više nije mogla čekati avio-pošiljka municije, niti izvesti proboj prema Sandžaku ili Vučevu. Nije preostalo ništa drugo no da se divizija prikupi u rejonu sela Vrbniče, a potom, u toku noći, prelaskom preko Zelengore, zavara neprijatelja, i preko Sutjeske prebaci na prostoriju Izgora.

U duhu ove odluke, a nakon pristizanja 2. krajiške brigade, divizija je oko pola noći iz rejona Vrbniče poslala u koloni pravcem: Zakmurštenski katun — Ljubin grob (k. 1615) — Kapičin do — izvorni dio rječice Jabušnjica —• Jabuka —• Krnja jela, a zatim preko rijeke Sutjeske prema Izgorima. Nakon 20-časovnog napornog marša, divizija je stigla na prostoriju Izgora, razmjestivši se: 15. majevička brigada i Štab divizije u selu Borju; 2. krajiška brigada u selu Vitazovini; 6. istočnobosanska brigada u selu Brajčin Laz. Jača obezbjeđenja postavljena su na komunikaciju — u pravcu Gacka i Tjentišta.

Zbog napornog marša veći broj iscrpljenog ljudstva izostao je iz kolone. Iz istih razloga napušten je i veliki broj tovarnih i jahaćih grla. Uz primjerno zalaganje svih ljekara, bolničkog osoblja, boraca i starješina, na preostalim konjima prenijeti su svi ranjenici u Izgore. Za spas

²⁴ Iako je oskudijevao u namirnicama (pošto je ova prostorija iscrpljena u vrijeme 5. neprijateljske ofanzive), narod je, naročito Vrbnica, davao i posljednje zalogaje.

ranjenika na Zelengori uništen je izvjestan broj bacača i mitraljeza, da bi se došlo do slobodnih tovarnih grla.

Istoga dana gatački četnici napali su 16. muslimansku brigadu — koja se povukla prema Lebršniku. Osjetivši da se mi približavamo, četnici su se brzo povukli iz Izgora prema Čemernu. Oko pola noći jedan bataljon 16. brigade, misleći da se četnici nalaze u Brajčinu Lazu, napao je 6. istočnobosansku brigadu, ali je zabuna brzo uočena i veza uspostavljena, pa se počelo od radosti i pucati. U sastavu 16. brigade privremeno se nalazio 4. bataljon 2. krajiške brigade, koji se vratio u matičnu brigadu. Brigada je privremeno ušla u sastav 17. divizije.

Sutradan divizija je pošla za Pivsku Župu i do mraka se razmjestila na prostoriji: 2. krajiška brigada u selu Orahu, sa zadatkom da uspostavi vezu sa svojim 4. bataljonom koji je držao položaje na Ravnima i obezbjeđivao pravac od Gacka; 6. istočnobosanska brigada u selu Miloševićima sa obezbjeđenjem prema Mratinju; 15. majevička brigada u selima Plužine i Krstac, a Stab divizije u selu Plužinama.

Na ovoj prostoriji divizija je ostala tri dana, preduzimajući, zajedno sa štabovima brigade, sve potrebno¹, u granicama mogućnosti, da odmori i sredi jedinice. Preko Pivskog manastira telefonom je uspostavljena veza sa Štabom 2. korpusa i od njega je dobivena načelna direktiva za rad na ovoj prostoriji i obavještenje o najavljenoj pošiljci materijala od saveznika.

U toku 24. maja izvršene su pripreme u Plužinama za prihvatanje avio-pošiljki, a noću 24/25. i 25/26. maja 10 savezničkih aviona bacili su dosta opreme, oružja, municije i hrane, tako da se divizija prilično odjenula i snabdjela municijom i hranom. Predah i primljena pošiljka pozitivno su uticali na moral jedinica. Intendantura divizije je organizovala raspodjelu materijala po jedinicama. Kako nije bilo dovoljno konja za dotur, a da bi se što prije snabdjela, 2. krajiška brigada prebačena je na prostoriju Plužine — Krstac.

Zbog malog brojnog stanja u bataljonima 6. istočnobosanske brigade riješeno je da se 4. bataljon rasformira, a njegovim ljudstvom popune ostala tri bataljona.

Divizija je 25. maja imala: 1.564 borca, 883 puške, 115 puškomitraljeza, 5 lakih mitraljeza, 2 mitraljeza i 7 protivtenkovskih pušaka.

Gubici divizije od 27. aprila do 25. maja bili su: 331 poginuo, 177 ranjenih i 326 nestalih boraca, a izgubljeno je: 378 pušaka, 23 puškomitraljeza, 3 laka mitraljeza, 4 mitraljeza, 4 protivtenkovske puške, a sve teško naoružanje zbog pomanjkanja municije i tovarnih konja je uništeno.²⁵

U istom periodu, prema neprovjerenim podacima, neprijatelju su naneseni slijedeći gubici: 240 ubijenih, 348 ranjenih i 18 zarobljenih.²⁶

Period od 27. aprila do 25. rnaja karakterisan je:

1. Stalnim borbama, napornim i dugim marševima koji su, pored slabe i neredovne ishrane, fizički iznurili borački sastav divizije, pa otuda 326 nestalih boraca. Izostajući za kolonom, jedan dio boraca je zarobljen, a drugi se probio do svojih kuća ili najbližih partizanskih jedinica. Do napornih marševa došlo je zbog upornog nastojanja Štaba divizije da ostvari glavni zadatak postavljen od Vrhovnog Štaba, a i zbog toga što je neprijatelj dešifrovao naše depeše, pa je, zahvaljujući motorizaciji, na vrijeme reagovao.

2. Imajući punu inicijativu, neprijatelj je uspijevao relativno malim snagama — u odnosu prema ranijim borbama²⁷ — (14. SS puk potpomognut ustašama i četnicima) da diviziji nametne svakodnevne borbe i nanese joj osjetne gubitke. Otkrivši preko naših depeša da oskudijevamo u municiji, bio je veoma agresivan u pokretima i u napadima, što mu inače nije bio običaj. To je natjeralo, iako dosta kasno (tek južno od Jahorine), naše bataljone da ga dočekuju na bombaškom odstojanju i u zasjedama, prinuđavajući ga na opreznost.

3. Ofanzivna dejstva neprijatelja karakterisale su neke novine. U ranijem periodu njegove akcije bile su,

²⁵ Nije uraianat 1. bataljon 15. majevičke brigade koji se 7. maja odvojio i ostao na prostoriji 3. korpusa.

²⁶ Zbornik IV/25, dok. 114, str. 396.

²⁷ Samo 14. SS puk bio je bar dva puta brojniji od 17. divizije, a daleko bolje naoružan.

uglavnom, kratke, dok ih je sada izvodio postepeno, sa dužim zadržavanjem na zauzetom zemljištu. Njegova obavještajna služba koristila je grupe opremljene malim radio-stanicama, a takođe ustaše i četnike.

4. Neprijatelj je preduzimaao akcije sa više pravaca — veoma pokretnim i dobro naoružanim vodovima i četama — i nastojao da zadrži punu inicijativu — i pored znatnih gubitaka. Dužim zadržavanjem i relativnim mirovanjem na osvojenom zemljištu, stvarao je utisak, bar u početku, da neće nastaviti napade. I dok su se zbog toga naše snage osjećale bezbjednim na svojoj prostoriji, neprijatelj bi ih napadao artiljerijskom i avio-vatrom, a zatim kidisao kopnenim snagama. Ova njegova taktika uočena je tek južno od Romanije.

5. Mjesec dana neprekidnih borbi i marševa bila je teška škola za Štab divizije, potčinjene štabove i jedinice. Divizija kao cjelina i pojedinci su pokazali visoku disciplinu, izdržljivost, upornost i heroizam, kada je trebalo spasavati ranjenike. To je bio najteži period za diviziju poslije 5. neprijateljske ofanzive.

Propusti i slabosti bili su posjedica i nedovoljno organizovane i spore izviđačke i obavještajne službe, kako u Štabu 17. divizije, tako i u potčinjenim jedinicama.

Masovnom upotrebom automatskog oružja neprijatelj je zaprečnom vatrom na relativno širokom frontu stvarao pogrešan zaključak kod nas da je daleko brojniji no što je stvarno bio. Zbog toga su donošene pogrešne odluke, pa su više puta bez potrebe angažovane cijele brigade, pa i divizija. Zbog toga, a i pomanjkanja odgovarajuće inicijative kod štabova divizije i brigada, nije se brzo reagovalo, tj. naše manje jedinice (oslobođene komore) nisu zabacivane na bokove i u pozadinu neprijatelja.

Grupisanjem i angažovanjem naših većih snaga na uzanom prostoru, neprijatelju je, s obzirom na vatrenu nadmoćnost, polazilo za rukom da nas prvim pokretom primora na probijanje (Prdibegovina), umjesto da smo se dekoncentrisali po brigadama, pa i bataljonima, i ofanzivno djelovali na njegove bokove i pozadinu.

Zemljište i maskiranje nisu dovoljno korišćeni kao zaštita od vatre, naročito iz aviona, a posljedica su bili teži gubici.

6. Sanitetska služba divizije bila je stavljena pred veoma teške zadatke, posebno prilikom probijanja iz okruženja. Samo za dva dana borbi na položajima Karaula — Žeženica — Ulakov grob divizija je imala više od 100 ranjenika. Spašavanju ranjenika veoma mnogo su doprinijeli divizijska sanitetska četa i brigadni vodovi nosilaca ranjenika, koji su sa položaja prebacili ranjenike do hirurške ekipe i divizijske bolnice. Prilikom probijanja do sela Žunova nosioci ranjenika su na leđima prenijeli sve nepokretne ranjenike preko teško prohodnog zemljišta uprkos ranama na ramenima izazvanim nosilima. Mnogi od ranjenika i danas su zahvalni za svoj spas tim bespriječornim i duboko humanim sanitetskim jedinicama i pojedincima. Hirurška ekipa u borbama kod sela Jabuke izgubila je dio instrumentarija, pa je zato privremeno rasformirana. Blagodareći u prvom redu sanitetskom kadru, naročito referentu saniteta kapetanu dr Rozi Papo, nije se pojavio niti jedan slučaj pjegavog tifusa. Iako su borbe i marševi bili teži nego u 6. ofanzivi, nije izgubljen nijedan ljekar, a ostali sanitetski kadrovi manje su stradali nego ranije. Pored veće brige starješinskog kadra i štabova, tome je doprinijelo iskustvo i prekaljenost sanitetskog kadra. Poslije dolaska u Crnu Goru svi teži ranjenici upućeni su u bolnicu na Boanu.

7. Mada brojno i materijalno oslabljena, 17. divizija je izišla iz borbi jaka, prekaljena, a njeni rukovodioci borbeno iskusniji i snalažljiviji.